https://doi.org/10.32782/2786-9067-2023-26-0

Присвячується засновнику наукового напрямку транспортної медицини в Україні

ШАФРАН ЛЕОНІД МОЙСЕЙОВИЧ: НАУКОВА СПАДЩИНА

Транспортна галузь промисловості відіграє велику системоутворюючу роль у світовій економіці та має суттєвий вплив на громадське здоров'я та екологію. Особливе місце медицини транспорту серед інших наукових напрямків визначається специфічними особливостями цієї галузі, тому що їй притаманні багато комунікативних, інтегративних та інформаційних функцій. Вирішенню завдань, що стояли перед медициною транспорту України, присвятив усе своє життя видатний вчений д.мед.н., проф., Заслужений діяч науки і техніки України Шафран Леонід Мойсейович.

Першим структурним підрозділом, який створив і очолив Леонід Мойсейович ще у далекому 1965 році, була Басейнова токсикологічна лабораторія (БТЛ) на базі Басейнової санепідстанції Чорноморсько-Азовського водздраввідділу у м. Одеса. До основних завдань входило проведення моніторингу хімічних факторів на судах, в портах, на судноремонтних заводах з метою гігієнічної регламентації, участь в розробці вітчизняних та міжнародних правил морського перевезення небезпечних вантажів, токсиколого-гігієнічна оцінка полімерних матеріалів (у тому числі лакофарбових) суднобудівного призначення, організаційно-методична робота для проведення наукових досліджень. Таким чином, була сформована матеріально-технічна база та кадровий потенціал для подальшого розвитку багатьох наукових напрямків та виконання широкого кола прикладних досліджень. Це стало надійним підґрунтям набагато десятиліть для подальшого проведення вже більш повномасштабних наукових досліджень з проблем морської медицини та гігієни водного транспорту. Наступним етапом організаційної діяльності Леоніда Мойсейовича було створення в 1975 році лабораторії судової гігієни вже на базі Науково-дослідного інституту водного транспорту, що стало надійною зв'язуючою ланкою між науково-практичною та, майбутньою, багаторічною науково-дослідною роботою співробітників лабораторії під керівництвом Шафрана Л.М. Пізніше інститут отримав назву ДП Український науково-дослідний інститут медицини транспорту МОЗ України, а лабораторія стала відділом гігієни і токсикології.

За довготривалий час роботи змінювалися назви установи, змінювалася назва лабораторії, змінювалися покоління науковців, але незмінним залишався її керівник, його енергетика, жага наукової творчості та бажання досягати нових вершин в науці. Тому поруч із Леонідом Мойсейовичем завжди були як представники «старої гвардії», що працювали із

ним з моменту створення «лабораторії в порту біля Воронцовського маяка», так і молодь. Тобто була яскраво виражена наступність поколінь в науці.

Наукова діяльність Леоніда Мойсейовича та його учнів тісно пов'язана як з основними етапами організаційної роботи, так і з виконанням науково-прикладних тематик та практичних завдань медицини транспорту на різних етапах становлення та розвитку лабораторії. Перші свої наукові статті він написав ще у роки навчання в Одеському медичному інституті (1965-1966), вже тоді вони були присвячені морській медицині. Особливу увагу на той час приділялося газовозам і Шафран Л.М. разом із своїми співробітниками ходили в рейси і проводили в плаванні санітарно-хімічні, гігієнічні, фізіологічні та клінічні лабораторні дослідження. Ці матеріали лягли в основу дисертаційної роботи та розробки рекомендацій щодо збереження здоров'я моряків. В 1968 році Леонід Мойсейович успішно захистив кандидатську дисертацію на тему: «Роль аскорбиновой кислоты и тиамина в процессе адаптации моряков к различным условиям плаванья» (наукові керівники: д.мед.н., проф.. І.В. Савіцкий, к.м.н. Я.Г. Двоскін).

Логічним продовженням тематики морської медицини стала співпраця Басейнової токсикологічної лабораторії із Латвійським морським пароплавством, де в подальшому було приписано увесь «парк» вітчизняних газовозів. У співавторстві із латвійськими науковцями Канеп В.В. і Слуцкером Д.С. у світ вийшли чотири книги – «Загрязнение и охрана водоемов» (Рига, 1975), «Медико-санитарные вопросы труда моряков» (Рига, 1977), «Санитарная охрана атмосферного воздуха» (Рига, 1978) та «Адаптация человека в экстремальных условиях среды» (Рига, 1980).

З кінця 60-х років фахівці лабораторії брали участь у розробці проекту Міжнародних правил з перевезення небезпечних вантажів та медичного додатку до них, а Шафран Л.М. в штаб-квартирі ІМО в Лондоні був обраний головою міжнародної групи медичних експертів щодо підготовки її остаточної редакції. Також було підготовлено і розроблено ціла низка керівних документів для Міністерства морського флоту. В цілому, більше ніж 130 робіт Леоніда Мойсейовича було присвячено морській медицині.

Леонід Мойсейович на протязі свого творчого шляху в науці мав дуже різнопланові інтереси, які теж були безпосередньо пов'язані із медициною транспорту. «Тотальна полімеризація» наприкінці 60-х років поставила перед токсикологами і гігієністами багато завдань, вирішеннями яких на теренах України активно займався колектив Басейнової токсикологічної лабораторії. Особливо гостро проблема застосування нових полімерів і лакофарбових матеріалів стояла для транспортної та космічної галузі. Тому були розроблені нові підходи до оцінки не тільки негативного впливу хімічних факторів, токсичності продуктів горіння матеріалів, але й гігієнічно-значимих фізико-механічних характеристик,

електризуємості, стійкості до вібрації та здатності до вібропоглинання, особливостей контакту з питною водою, харчовими вантажами, токсичності біоцидів, які застосовувалися в необрастаючих покриттях тощо. Так було започатковано напрямок «Гігієна та токсикологія полімерів транспортного призначення», який і тепер є одним із провідних в Українському НДІ медицини транспорту. За весь історичний період існування лабораторії під керівництвом Шафрана Л.М. була видана ціла низка нормативної документації з регламентації полімерних та лакофарбових матеріалів, частина з них була розроблена у співробітництві із фахівцями лабораторії промислової токсикології Львівського національного медичного університету ім.. Данила Галицького.

Підсумком періоду бурного розвитку наукових досліджень в галузі морської медицини та широкого застосування на транспорті полімерних матеріалів стала докторська дисертаційна робота «Актуальные проблемы гигиены и токсикологии в связи с химическими факторами на современных морских судах» (наукові консультанти: д.мед.н., проф.. Ю.М. Стенько, д.мед.н., проф.. А.Ф. Лещінський). Загалом, у Леоніда Мойсейовича із співавторами за тематикою гігієна і токсикологія на транспорті (небезпечні вантажі, полімери, лакофарбові матеріали, токсикологія горіння, хімічна безпека) вийшло більше 250 наукових праць. У 1985 році Шафрану Л.М. присвоєно звання професора. А в 2011 році його активна робота в галузі медицини транспорту була відзначена присвоєнням звання Почесного працівника морського та річкового транспорту України.

Велику роль Леонід Мойсейович приділяв також екологічним проблемам медицини транспорту, ліквідації наслідків аварійних ситуацій, еколого-гігієнічному моніторингу навколишнього середовища та розробці концепції проекту «Екопорта». За даним напрямком Шафраном Л.М. у співавторстві опубліковано більше 90 робіт.

Окремою ланкою наукового напрямку та творчого піднесення була психофізіологія (моряка, оператора, працівників транспорту та інших небезпечних професій). Активна робота в цьому напряму сприяла написанню 5 книг у співавторстві із однодумцями, а також більш ніж 90 статей та нормативно-методичної документації.

В останні десятиріччя надважливою тематикою для Леоніда Мойсейовича стала проблема дослідження важких металів та розвиток мікроелементології в світі сучасних досягнень наукової думки. Завдяки своїй наполегливості і таланту організатора він зумів зібрати навколо себе однодумців з усієї України і створити в 2015 році Асоціацію мікроелементологів. Асоціацією за активною участю Леоніда Мойсейовича та його учнів було організовано проведення конференцій та школи мікроелементологів, випущено бібліографічний довідник «Сучасна мікроелементологія в Україні» (2017). Загалом за даною тематикою разом із учнями та одноосібно опубліковано більше ніж 150 робіт.

На протязі усієї своєї професійної діяльності Леонід Мойсейович вів активну винахідницьку роботу про що свідчать зареєстровані 34 авторські свідоцтва на наукові розробки, патенти на корисні моделі і винаходи.

Леонід Мойсейович був засновником та першим науковим редактором журналу «Актуальні проблеми транспортної медицини», членом редколегій та редакційних рад інших фахових журналів як в Україні, так і за її межами. Тривалий час він був членом Спецради в Інституті медицини праці (м. Київ), головою Комісії з гігієни і токсикології полімерних матеріалів Комітету з питань гігієнічного регламентування МОЗ України.

Леонід Мойсейович Шафран створив свою наукову школу, в якій багато молодих ентузіастів стало кандидатами та докторами наук і продовжили свою діяльність як в інституті, так і за його межами. Тематики виконаних під керівництвом Леоніда Мойсейовича дисертаційних робіт завжди були пов’язані з основними напрямками діяльності лабораторії і мали, безумовно, велике теоретичне і науково-практичне значення для вітчизняної науки. Із наукової школи вийшло 9 докторів та 22 кандидата медичних і біологічних наук.

Багато часу Леонід Мойсейович приділяв також дисертантам інших установ, даючи консультації та нові ідеї, надихаючи їх на досягнення поставлених цілей, був опонентом по дисертації у багатьох науковців України та інших держав. Без перебільшення можна констатувати той факт, що велика кількість науковців різного профілю в Україні вважають себе причетними до наукової школи Шафрана Л.М. В нашій пам’яті назавжди залишаться спогади про Школи токсикологів, що проводилися в м. Одесі, конференції у Львові, Києві, Івано-Франківську. Доповіді та лекції професора Шафрана завжди викликали бурхливий інтерес у слухачів, бо тільки він міг так доступно і цікаво, завжди з долею гумору та легкої іронії, подавати складний матеріал. Його лекції пощастило слухати і науковцям в Болгарії, Німеччині, Казахстані, Фінляндії та інших країнах світу, куди його запрошували як фахівця з транспортної медицини, біохіміка, токсиколога, гігієніста, психофізіолога. Складно перелічити всю багатогранність інтересів, безмежність знань, любов до близьких, друзів, учнів, повагу до колег що були притаманні Леоніду Мойсейовичу. А скільки було ще планів…..

Теперішній воєнний час ставить перед суспільством і науковцями багато викликів, але ми завжди будемо пам’ятати наших вчителів, зберігаючи їх наукову спадщину та світлу пам'ять про найкращі часи нашого життя, спілкування та сумісної наукової творчості.

Третьякова Олена Володимирівна ORCID: https://orcid.org/ 0000-0002-1843-1729, +380-96-762-55-97, helen.tre67@gmail.com
Надійшла до редакції / Receiv: 20.03.2023